

Unele considerații cu privire la etapa de debut a relațiilor româno-otomane în secolul al XIV-lea

Vasile Mărculeț¹

vasmarculet@yahoo.com
vasilemarculet@gmail.com

Mots clés: *le Despotat de la Dobroudja, la Valachie, l'Empire Ottoman, des relations roumaines-ottomanes, des relations dobroudjeannes-ottomanes, Dobrotiță, Nicolas Alexandre, Vladislav I, Radu I, Teter, Ivanco.*

Résumé: *Quelques considérations concernant l'étape de début des relations roumaines-ottomanes pendant le XIVe siècle. Le début des relations roumaines-turques s'est produit dans le contexte de l'offensive ottomane dans la Péninsule Balkanique de la deuxième moitié du XIVe siècle. Les protagonistes de cette étape, qui va se prolonger jusqu'aux derniers ans de la 9e décennie du XIVe siècle, ont été le Despotat de la Dobroudja et la Valachie.*

Les premières possibles relations dobroudjeannes-ottomanes révélées des sources datent depuis l'automne de l'an 1360. Possibles mais pas certes, elles se sont produites dans le contexte des quelques actions militaires menées, autant de la flotte du despote Dobrotiță, mais aussi de la flotte ottomane contre les vaisseaux génoises du Pont Gauche. Pendant le règne de Dobrotiță, selon les options de politique externe, le Despotat de la Dobroudja et l'Empire Ottomane se sont situés quelques fois dans des camps adverses, autres fois dans le même camp. Les sources de cette période n'offrent aucune information qui pourrait permettre identifier un conflit dobroudjean-ottoman ou la vassalisation de l'état roumain ouest-pontique par l'Empire Ottoman.

La vassalisation du Despotat de la Dobroudja par les Turques, certe en 1387, s'est produite, très probablement, dans des conditions inconnues, au début du règne d'Ivanco, le fils et le successeur de Dobrotiță. Il n'est pas exclu ni le fait que, dans les conditions où Ivanco et le despote Terter de Dristra aurait été la même personne, celui-ci aurait accepté la suzeraineté ottomane déjà en 1377, en échange du secours militaire reçu pour consolider ses positions au Bas Danube. En 1387, Ivanco dénonce la suzeraineté ottomane prenant une position ferme dans la lutte antiottomane.

Le début des relations valaques-turques s'est produit, très probablement, environ 1363-1364, pendant les derniers ans du règne de Nicolas Alexandre, engagé, à côté d'autres souverains slaves de la Péninsule Balkanique dans l'action d'arrêt de l'offensive turque dans la vallée Marița. La même politique antiottomane est continuée par son fils, Vladislav I dans la première partie de son règne. Celui-ci porte des luttes avec les Turques et leurs alliés, les Bulgares de Târnovo, à Vidin en 1368 ou en 1369, et un contingent valaque participe à côté des forces d'une coalition balkanique, conduite par les despotes serbes-macédoines Jovan Uglješa et Vukašin, à la campagne antiottomane de 1371, achevée avec la défaite de Cirmen (25/26 septembre). À une date située entre septembre 1371 et mai 1373, Vladislav I, confronté avec l'hostilité de la Hongrie, régleme ses rapports avec les Turques, avec lesquels il se trouvera en

¹ Vasile Mărculeț, doctor în istorie, Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș.

bonnes relations jusqu'à la fin de son règne. La même politique, suivie aussi par son frère et son successeur Radu I, va montrer ses effets bénéfiques pendant l'été de l'an 1377, quand l'agression hongroise contre la Valachie est annihilée par le prince valaque à l'aide de ses alliés, Bulgares, Turques et Vénétiens (Traducerea: prof. Elena Jampa, Mediaș).

La mijlocul secolului al XIV-lea, o nouă putere transcontinentală – *turcii otomani* – își făcea apariția pe continentul european. Cucerirea cetății bizantine Tzympe (1352) a fost urmată de ocuparea fortăreței Gallipoli (martie 1354) și de fixarea solidă a turcilor pe continentul european. În decurs de doar câteva decenii viguroasa ofensivă otomană s-a soldat cu cucerirea sau cu vasalizarea majorității statelor balcanice.

În contextul ofensivei otomane în Peninsula Balcanică din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, se situează și debutul relațiilor româno-turcești. Protagonistii în această etapă, care se va prelungi până în ultimii ani ai deceniului 9 al secolului al XIV-lea, au fost Despotatul Dobrogean și Țara Românească. Absența masivă a informațiilor face însă ca atât momentul de debut al relațiilor româno-otomane, cât și evoluția lor în această fază să fie puțin cunoscute. Foarte probabil, din acest motiv istoriografia trece, în general, peste acest moment fără a-i acorda o atenție prea mare.

Debutul relațiilor dobrogeano-otomane (c.1360-c.1387). Poziția geografică deținută, pe malul drept al Dunării de Jos, în nord-estul Peninsulei Balcanice a făcut ca Despotatul Dobrogean să fie primul stat românesc despre care avem informații că ar fi avut legături cu turcii. Debutul relațiilor dobrogeano-otomane este, pe cât de puțin cunoscut, pe tot atât de controversat. Informațiile cu privire la acest moment, deosebit de laconice, provin din surse contemporane însă indirecte.

Primele informații care ne permit identificarea, cel puțin ipotetică a unui început al relațiilor dobrogeano-otomane provin dintr-un act genovez redactat la Chilia de notarul Antonio di Ponzò la 20 octombrie 1360. Actul înregistra faptul că genovezii din coloniile ligure de la gurile Dunării organizau convoaie de vase comerciale, protejate de galere de luptă „*de teama galerelor [...pi]raților domnului Dobrotiță și a vaselor turcilor*”².

Asocierea acțiunilor vaselor lui Dobrotiță cu cele ale turcilor făcută de notarul genovez poate fi una întâmplătoare, între cele două părți neexistând nicio colaborare. Ne punem însă întrebarea dacă nu cumva această asociere este una conjuncturală, dictată de interese comune, respectiv o colaborare a piraților care operau în numele despotului dobrogean cu pirații care acționau în numele sultanului? Un răspuns afirmativ este, în opinia noastră, unul cât se poate de plauzibil. O asemenea colaborare nu presupune însă, în mod obligatoriu, și existența unor raporturi interstatale instituționalizate, dar nici nu exclude o asemenea posibilitate. În consecință, considerăm că cel mai corect ar fi să vedem în această asociere o apropiere de interese, limitată a unor grupuri aparținând și acționând în numele unor state diferite, în cazul nostru, Despotatul Dobrogean și Imperiul Otoman.

După această dată, pentru o lungă perioadă de timp orice informații cu privire la relațiile dobrogeano-otomane lipsesc. În pofida acestor realități, unii istorici au postulat

² Balard 1980, p. 164, doc. 100: „*est propter timorem galearum [...pi]rratorum domini Dobrodicie ac eiam lignorum Turchorum*”.

vasalizarea statului dobrogean de către Imperiul Otoman după victoria turcilor de la Cirmen din 25/26 septembrie 1371 obținută asupra unei coaliții balcanice.

În opinia istoricului turc Halil Inalcik, victoria de la Cirmen ar fi afectat serios și statutul politico-juridic internațional al Despotatului Dobrogean. Reputatul otomanist afirmă într-una din lucrările sale că „în 1372 despotul Dobrogei și regele Bulgariei au devenit vasali otomani”³.

Pe ce surse își fundamentează istoricul turc concluzia sa nu știm, dar, în opinia noastră, aceasta este mult prea categorică în raport cu succintele informații tardive pe care le deținem cu privire la acest aspect. Cu atât mai neverosimilă ni se pare această opinie cu cât nicio sursă contemporană sau tardivă nu face nici cea mai neînsemnată referire, nici la participarea despotului Dobrotiță la coaliția antiotomană condusă de despoții sârbo-macedoneni Jovan Uglješa și Vukašin din 1371, nici la stabilirea vreunor raporturi suzerano-vasalice între Imperiul Otoman și Despotatul Dobrogean în această epocă. Singura informație referitoare la existența unor asemenea raporturi, transmisă de cronicarul turc Mehmed Neșri (secolul XV) și preluată de Leunclavius se referă la situația existentă în anul 1387 și îl are ca protagonist pe Ivanco, fiul și urmașul lui Dobrotiță, ale cărui raporturi cu turcii se încadrează, în opinia noastră, într-o altă etapă de evoluție a acestora⁴.

După părerea noastră, neangajarea despotului Dobrotiță în coaliția antiotomană condusă de despoții Jovan Uglješa și Vukašin își are solide temeiuri de natură politică și militară. La data respectivă, suveranul dobrogean era angajat într-un greu și epuizant război cu Genova și cu coloniile sale din pontice și din levantine, care tocmai în prima parte a deceniului 8 al secolului al XIV-lea înregistra maxima sa amploare⁵. Angajarea în coaliția antiotomană ar fi însemnat pentru despotul Dobrotiță să atragă împotriva statului său încă a unui dușman, chiar mai redutabil decât Genova, cu consecințe dramatice pentru acesta.

Cu privire la evenimentele de la Dunărea de Jos de la mijlocul deceniului 8 al secolului al XIV-lea există unele informații care ar putea fi puse în relație cu raporturile dobrogeano-otomane în această etapă. Știri indirecte, acestea ne sunt furnizate de cronicarii turci Idris Bitlisi și Mehmed bin Mehmed. Primul relatează că „în anul 777 al Hegirei [2 iunie 1375-20 mai 1376] el a pornit din Brusa, reședința de vară, și, plecând cu gândul de a face o expediție sfântă (gaza), a trecut marea spre părțile Nicopolei și Silistrei din țara ghiaurului cu numele Șişman (Susmanos), care se numără printre căpeteniile mari (mülük-i izam) din ținuturile ghiaure, și s-a îndreptat spre țara celui mai-sus amintit”⁶. Informații asemănătoare ne oferă și cel de-al doilea cronicar, care datează însă evenimentele narate un an mai târziu. „În primăvara anului [7]78 [21 mai 1376-9 mai 1377] – scrie el – [turcii] au trecut în Rumelia pentru a supraveghea vilaietul Silistra și Nicopol. Țarul (hakim) acelei țări, Șişman (Susmanos), când a aflat despre aceasta, a ieșit în întâmpinarea lor cu urările cuvenite. Apoi, după fixarea gaziei și haraciului, el a fost menținut mai departe în stăpânirea țării sale”⁷.

³ Inalcik 1996, p. 52.

⁴ *Cronici turcești*, I, p. 110 / Mehmed Neșri; Leunclavius 1591, col. 265.

⁵ Mărculeț 2007, p. 384-387.

⁶ *Cronici turcești*, I, p. 154 / Idris Bitlisi.

⁷ *Ibidem*, p. 400 / Mehmed bin Mehmed.

Înainte de a trece la interpretarea propriu-zisă a informațiilor prezentate, se cuvine să facem câteva precizări privind statutul politico-juridic al cetăților amintite. Dacă Nicopole aparținea într-adevăr țarului Ivan Șišman de la Târnovo, Silistra nu mai făcea parte din Țaratul Bulgar, la data respectivă, cetatea dunăreană trecuse sub jurisdicția despotului Dobrotiță.

După 1367 sau, cel mai probabil, în 1369, în împrejurările disputelor pentru stăpânirea Vidinului⁸, Silistra (Dristra), aflată sub stăpânire bulgară, unde la 1360 rezida mitropolitul bulgar Zaharia, era cucerită de forțele despotului Dobrotiță, susținut, probabil, de contingente muntene și bizantine. Teritoriile smulse Bulgariei, formând așa-numita *Țară a Dristrei*, ce integra în hotarele sale importante porturi dunărene și puncte strategice, Dristra și Păcuiul lui Soare, primeau o organizare proprie și un statut autonom, fiind puse sub autoritatea unui dintre fiii lui Dobrotiță, Terter, identificat de unii specialiști români cu Ivanco, fiul și urmașul despotului dobrogean⁹.

Apartenența Silistrei (Dristrei) la Despotatul Dobrogean este confirmată de un act patriarhal din vara anului 1370. La 24 iulie 1370, patriarhul ecumenic Philotheos Kokkinos încredința spre administrare Mitropoliei de Varna, dependentă de Biserica bizantină nu de cea bulgară, posesiunile sale, Caliacra (*Γακιάκρας*), Tristria (*Τρίστρεας*), Carnava (*Κάρναβας*), Cranea (*Κρανέαας*) și Gerania (*Γερανίων*)¹⁰.

Ațiunea otomană la care fac referire cei doi cronicari otomani, dacă ea va fi avut loc cu adevărat, nu s-a putut derula decât în primăvara anului 1377. În cursul anului 1376 sursele, nu numai că nu amintesc vreun conflict al lui Dobrotiță cu turcii, ba mai mult ni-l arată pe despotul dobrogean angajat într-o acțiune comună cu Venetia, la care urma să fie cooptat și basileul Ioan V Paleologos, care viza impunerea ginerelui său, Mihail Paleologos, fiul împăratului bizantin pe tronul Marilor Comneni de la Trapezunt¹¹. Or, în cazul unui iminent conflict cu turcii, credem că o asemenea angajare politică și militară a despotului Dobrotiță în bazinul est-pontic și neglijarea propriei apărări ar fi fost o acțiune nu numai imposibilă, ci de-a dreptul iresponsabilă. Din acest motiv, credem că prezumtiva ofensivă otomană, nici pe departe o campanie sultanală, cum o prezintă Idris Bitlisi, ci una de o anvergură incomparabil mai redusă s-a consumat probabil pe fondul evenimentelor politico-militare desfășurate la Constantinopol și la Dunărea de Jos la sfârșitul anului 1376 și la începutul lui 1377.

În vara anului 1376, cu sprijin genovez și otoman, prințul Andronikos, fiul împăratului Ioan V, evada din închisoarea sa din insula Lemnos, unde era deținut în urma primei tentative de uzurpare din 1373, și declanșa revolta împotriva tatălui său. La 12 august, pretendentul ocupa Constantinopolul, Ioan V fiind depus și întemnițat¹². Noul basileu, Andronikos IV (1376-1379), se grăbea să cedeze susținătorilor săi genovezi insula Tenedos, iar turcilor cetatea Gallipoli (sfârșitul lui 1376-începutul lui 1377).

Evenimentele de la Constantinopol au generat atitudini și poziții diferite față de ele ale conducătorilor dobrogeni, materializate în opțiunile politice diferite. Asistăm acum

⁸ Pentru disputele pentru stăpânirea Vidinului, vezi: Iorga 1984, p. 116-140; Holban 1956, p. 7-62.

⁹ Diaconu 1978, p. 192-198.

¹⁰ Miklosich, Müller 1860, p. 528, doc. CLXXII.

¹¹ Iorga 1914, p. 1058-1059, doc. II; Thiriet 1958, p. 142-143, reg. 576.

¹² Schreiner 1975, p. 67.

la apariția unor grave divergențe chiar în sânul familiei domnitoare, care vor determina inclusiv sciziuni de natură teritorială.

În contextul politic tulbure al momentului, la sfârșitul anului 1376 sau la începutul anului 1377, Terter de la Dristra dispunea asasinarea cumnatului său, Mihail Paleologos, ginerele lui Dobrotiță. Asasinatul este consemnat, atât în *Chronicon Mesembriae*, care relatează că „în anul 6885, indictionul 15 [1 septembrie 1376-31 august 1377], despotul kyr Mihail a fost omorât la Tristria (Dristra, n.n.)”¹³, cât și în *Chronicon breve*, potrivit căreia, Mihail a fost ucis de Terter¹⁴.

Măsura radicală și reprobabilă luată de Terter împotriva lui Mihail Paleologos era expresia însăși a opțiunii sale politice. Ea venea să sancționeze o realitate constituită de facto: aderarea potentatului de la Dristra la tabăra lui Andronikos IV, în opoziție cu cumnatul și tatăl său, rămași fideli taberei fostului împărat Ioan V.

Concomitent, Terter proceda la desprinderea de sub autoritatea lui Dobrotiță a teritoriilor aflate sub guvernarea sa punând bazele unei seniorii proprii: Despotatul Dristrei. Titlurile de *despot* și *authentēs* de pe monedele care-i sunt atribuite, confirmă constituirea acestei entități politico-statale la Dunărea de Jos¹⁵.

Admițând, cu titlu de ipoteză, ca veridice informațiile transmise de cronicarii otomani cu privire la campania întreprinsă de forțele sultanului împotriva cetăților Nicopole și Silistra, considerăm că ele necesită câteva precizări. Întrucât nicio altă sursă nu înregistrează vreo confruntare dobrogeano-otomană în această perioadă, credem că prezența unui corp de oaste turcesc, deloc întâmplător tocmai la Silistra, poate fi pus în legătură cu evenimentele prezentate. Cu titlu de ipoteză considerăm că acțiunea sa a fost întreprinsă în sprijinul lui Terter, devenit aliat odată cu aderarea sa la tabăra lui Andronikos IV. Continuând șirul deducțiilor pe care le permit informațiile de mai sus, în cazul în care ipoteza noastră se confirmă, considerăm că nu este exclus ca în schimbul ajutorului militar primit în scopul consolidării pozițiilor sale la Dristra, Terter să fi acceptat, cel puțin formal, suzeranitatea sultanului.

La scurt timp, asistăm la o reconsiderare a alianțelor, urmate de noi răsturnări a situației politice de la Constantinopol. În vara anului 1379, Ioan V este restaurat pe tron cu concursul venețienilor, dar și cu susținerea turcilor (1 iulie)¹⁶. Conform opiniilor unor istorici români, neverificabile însă prin sursele de care dispunem, Dobrotiță ar fi acționat alături de venețieni pentru readucerea pe tron a fostului basileu, flota sa participând la blocada Constantinopolului¹⁷. Dacă aceste opinii se confirmă, suntem în măsură ca în vara anului 1379 să-l plasăm pe Dobrotiță în alianța cu Veneția, Imperiul Bizantin și Imperiul Otoman, ceea ce din punctul de vedere al demersului nostru face din el un prezumtiv colaborator al turcilor.

Alți istorici identifică în anii următori apariția unei stări conflictuale între Despotatul Dobrogean și Imperiul Bizantin, opinie de asemenea neverificabilă pe baza surselor cunoscute. Spre exemplu, Ștefan Ștefănescu susține că la îndemnul genovezilor și

¹³ *Ibidem*, p. 214.

¹⁴ *Ibidem*, p. 182.

¹⁵ Diaconu 1978, p. 185-201; Mărculeț 2002, p. 104-105.

¹⁶ Schreiner 1975, p. 182-183.

¹⁷ Ștefănescu 1967, p. 48; Ștefănescu 1971, p. 354; Columbeanu 1973, p. 88.

venețienilor, „în anul 1383, turcii au dezlănțuit o mare ofensivă de cuceriri în Peninsula Balcanică, lovind între alte state și pe cel dobrogean”¹⁸.

În opinia noastră, o asemenea concluzie, neconfirmată de nicio sursă, este complet lipsită de temei. Nici direcția ofensivei otomane la momentul respectiv nu o justifică, aceasta fiind îndreptată îndeosebi spre Macedonia, Albania și Serbia, ea ocolind în această etapă nord-estul Peninsulei Balcanice. Pe de altă parte, dacă Genova, aflată în conflict cu Despotatul Dobrogean încă din 1360, va fi putut complota cu turcii împotriva acestuia, Veneția, aliata statului românesc dintre Dunăre și Marea Neagră nu poate fi suspectată de așa ceva. De altfel, chiar în aceeași epocă, respectiv la 8 iunie 1383, la 14 aprilie 1384 și apoi la 15 februarie 1385, Serenissima republică făcea demersuri la Genova solicitând autorităților ligure ridicarea interdicțiilor impuse de genevezii din Levant navelor și negustorilor săi de a se deplasa „ad partes Dobrodice”, respectiv „ad partes del Zagora subditas Dobrodice”¹⁹.

Cu domnia lui Ivanco (c.1385/1386-c1399), pe fondul ofensivei turcești împotriva statelor creștine din Balcani, relațiile dobrogeano-otomane intră într-o nouă fază. Evoluând în direcția unui conflict ireconciliabil între cele două părți, ele se vor manifesta acum ca principala componentă a politicii externe a statului dobrogean. Amenința direct de turci, în 1387-1388 Despotatul Dobrogean se angajează deschis în lupta antiotomană, având ca obiectiv respingerea agresiunii otomane și conservarea statalității sale.

Etapă de debut a relațiilor munteano-otomane (c.1364-c.1386). Absența masivă a informațiilor, face ca momentul de debut al relațiilor munteano-otomane și evoluția lor în această fază să rămână obscure. Foarte probabil, din acest motiv, specialiștii trec peste acest moment fără a-i acorda o atenție prea mare.

În istoriografia românească s-a impus, în general, teza că primul domn al Țării Românești care a avut contacte cu turcii ar fi fost Vladislav I (1364-c.1376). Câteva informații sumare, provenite din unele cronicile otomane tardive, din secolele XV-XVII, par însă a contrazice această teorie.

Cea mai veche informație de acest tip provine din lucrarea cronicarului Idris Bitlisi (secolul XV-XVI), *Heşt Behişt (Cele opt paradisuri)*, care relatează: „De aceea, zelul ignoranței acestuia devenind un pretext de ocrotire și respect față de mai sus-amintitul [stăpân al Filipopolei], acesta s-a unit și s-a înțeles cu el și a făcut înțelegere și a jurat, cu toate căpeteniile și cu toți tiranii ghiaurilor din țările Bosniei și Țării Românești, precum și cu toți cei din ținuturile ungurești, să se apere de luptătorii musulmani și să le poarte dușmănie și, nimicindu-i de tot pe musulmani, să-și sprijine propria credință, care nu folosește la nimic, și să ajute datinile lor rătăcite. Încrăzându-se în puțința lor și bizuindu-se pe puterea lor ei au crezut că este un lucru ușor să-l înlăture pe Lâlâ Șâhin din Rumelia. Dar rătăciții aceia nu știau că marele sprijin al lui Allah și ocrotirea sa puternică sunt de partea luptătorilor și credincioșilor și că îi însoțesc și sunt cu ei. Pe scurt, în anul 766 al Hegirei [28 septembrie 1364-17 septembrie 1365], despotul cel mai sus-amintit i-a întâmpinat pe toți regii țărilor ghiature și pe ostașii rătăciți și în număr mare și, pregătindu-i asemenea cerului rotitor, au pornit cu

¹⁸ Ștefănescu 1971, p. 354.

¹⁹ Iorga 1914, p. 1066, 1068, doc. XIII, XVII; Thiriet 1958, p. 159, 163, 167, reg. 653, 671, 689.

*gândurile de a-i nimici de tot pe credincioșii din Rumelia și de a face oastea sultanului să treacă în Anatolia*²⁰.

O informație asemănătoare ne oferă și cronicarul Sa'adeddin Mehmed (secolul XVI) în lucrarea sa *Tadj-ut-Tevarih (Coroana istoriilor)*: „Principele de Filipopol (guvernatorul bizantin, n.n.), cunoscut sub numele de Filisboli, [...] plecând din țara sa de baștină și ducându-se pe lângă despotul care era stăpânul Serbiei, s-a plâns împotriva lui Lâlâ Șâhin. Povestindu-i nenorocirea sa, a cerut ajutor ca să se răzbune pe musulmani. [...]. Nenorocitul despot, grăbindu-se să-l ajute pe umilul ghiaur și punând în mișcare zelul neștiinței sale, a făcut înțelegere cu craii din Bosnia, Ungaria și Țara Românească (Eflak) spre a-i îndepărta pe musulmani din ținuturile Rumeliei. Astfel, în scurt timp, adunând o oaste mare, au pornit în anul 766 [28 septembrie 1364-31 august 1365] cu oaste numeroasă spre Adrianopol. Lâlâ Șâhin, fiind înștiințat de atacul ghiaurilor, a trimis în grabă oameni la șahul cuceritor de țări și, făcându-i cunoscut acest fapt, l-a anunțat că, numărul ghiaurilor fiind nesfârșit de mare, oastea rumeliotă nu i se va putea împotrivi. Sultanul gaziu, punându-și în gând să facă o expediție, se pregătea să treacă spre părțile Gallipolei și ajungând la fortăreața Biga, [...] în timpul acela oștile sârbești și-au folosit toate forțele lor împotriva țării islamice, atacul lor nenorocit revărsându-se peste tot ca furia unei mări adânci. Vestea descinderii lor pe malul râului Marița, cale de două zile de Adrianopol, precum și vestea despre gândurile lor nesocotite îndreptate împotriva musulmanilor au ajuns la Lâlâ Șâhin, care a fost astfel înștiințat în amănunt despre mișcărilor lor²¹. La rândul său, Kodja Husein (secolele XVI-XVII), în lucrarea sa *Beda'i ul-veka'i (Evenimentele minunate)*, relatează: „Comandantul (tekfur) de Filibe (Philippopolis-Plovdiv, n.n.) mergând pe lângă stăpânul (hakim) despot al Serbiei, a cerut ajutor spre a se răzbuna pe musulmani. Despotul, de asemenea, încheind înțelegere cu craii Bosniei și Ungariei și Țării Românești (Eflak), în anul 766 [28 septembrie 1364-31 august 1365], aceștia s-au îndreptat asupra Adrianopolului²²”.

Mult mai cuprinzătoare sunt informațiile transmise de cronicarul Mehmed ibn Mehmed (secolul XVII), care, în lucrarea sa *Nuhbet-ut-tevarih ve'l-alhbar (Cronică aleasă și informativă)*, scrie: „În anul [7]65 [10 octombrie 1363-27 septembrie 1364] Lâlâ Șâhin era serdarul luptătorilor islamului. După ce a asediat un timp cetatea Filipopol, el a cucerit-o și s-a așezat acolo. I s-a făcut cunoscut lui Lâlâ Șâhin că domniile Serbiei, Ungariei și Țării Românești (Eflak), făcând înțelegere între ei, vor să-i atace pe musulmani cu un număr de 100.000 de ghiauri. Atunci, pentru a afla starea ghiaurilor celor demni de foc, [Lâlâ Șâhin] l-a trimis în întâmpinarea lor pe gaziul Hadj Ilbeki cu vreo 300 de ostași vestiți. În noaptea când s-au așezat pe malul râului numit Marița, în apropiere de Adrianopol, mai sus-numitul Hadji Ilbeki gaziul, cu ajutorul marelui Allah a bătut în inimile ghiaurilor o mare groază. Ghiaurii nedemni de laudă, sperându-se în bezna și întunericul nopții și îngrozindu-se, s-au împrăștiat. Unii din ei au fost făcuți prizonieri, iar alții au căzut pradă săbiilor victorioase. Până astăzi cel șes se numește «Sârbul Zdrobit» (Sîrb-Sîndîgi)²³”.

²⁰ *Cronici turcești*, I, p. 153 / Idris Bitlisi.

²¹ *Ibidem*, p. 299-300 / Sa'adeddin Mehmed.

²² *Ibidem*, p. 440 / Kodja Husein.

²³ *Ibidem*, p. 400 / Mehmed ibn Mehmed.

Alți cronicari turci, cum este cazul lui Mehmed Neşri (secolul XV), preluat de Leunclavius, datează bătălia în anul 1365 și identifică *Sîrb Sîndîgi* (*Zirf Zunguni* sau *Zirf Zindugi*) cu Cirmen din 25/26 septembrie 1371, unde otomanii au zdrobit forțele coaliției balcanice conduse de despoții sârbo-macedoneni Jovan Uglješa și Vukašin²⁴. De remarcat faptul că aceste surse nu fac nicio referire la participarea românilor la bătălie, amintindu-i doar pe sârbi și bulgari²⁵.

Dintre diferitele probleme pe care le ridică informațiile cronicarilor otomani, două prezintă importanță din punctul nostru de vedere: clarificarea motivelor datării bătăliei de la Cirmen între 1363 și 1365 de către cronicarii otomani, și identificarea momentului angajării Țării Românești în lupta antiotomană dusă de popoarele creștine din Peninsula Balcanică.

În ceea ce privește primul aspect, considerăm că, din motive care ne scapă – probabil distanța în timp între consumarea evenimentelor și redactarea cronicilor; obscuritatea surselor folosite la realizarea lucrărilor etc. – cronicarii otomani au comasat într-o singură bătălie, cea de la Cirmen, două sau mai multe acțiuni militare derulate pe durata a aproape unui deceniu, între 1363 și 1371: luptele pentru cucerirea văii râului Marița și acelor două mari orașe ale Thraciei, Philippopolis și Adrianopolis, și confruntarea din septembrie 1371, desfășurată tot pe râul Marița²⁶.

Referitor la al doilea aspect, unii istorici consideră ca fiind în afara oricăror dubii participarea Țării Românești la luptele cu turcii din 1363²⁷. În ceea ce ne privește, aceleași informații ne permit să formulăm cu titlu de ipoteză, opinia că, foarte probabil, Țara Românească a susținut încă din faza lor de debut eforturile militare ale statelor sud-dunărene de stăvilire a ofensivei otomane în Peninsula Balcanică. În consecință, considerăm că este foarte posibil ca primul domn muntean angajat în lupta antiotomană a fost Nicolae Alexandru, în ultimul său an de domnie, politică urmată, cu certitudine, și de urmașul său Vladislav I, încă din momentul urcării pe tron.

Sub domnia lui Vladislav I, deși încă într-o fază incipientă, relațiile munteano-otomane înregistrează o evoluție complexă. În evoluția lor, distingem două etape: a) în perioada 1364-p. 1371 – continuarea angajării Țării Românești în lupta antiotomană; b) p.1371-c.1376/1377 – reglementarea raporturilor cu Imperiul Otoman.

În prima parte a domniei lui, până după 1371, urmând fidel politica balcanică a lui Nicolae Alexandru, angajarea domnului Țării Românești în lupta antiotomană este în afara oricărei discuții. Următoarea acțiune antiotomană a domnului muntean, după participarea la luptele cu turcii din valea Mariței din 1364-1365, o reprezintă respingerea, alături de forțele maghiare a unui atac întreprins de forțele țărilor bulgari de la Târnovo, Ivan Alexandru și Ivan Šišman, în alianță cu turcii, împotriva Vidinului, ocupa din 1365 de Ludovic I, care organizase aici un Banat al Bulgariei.

Informații despre prezența turcilor în zonă și despre intențiile lor agresive sunt foarte puține și sumare. Spre exemplu, la 4 iulie 1368, vice-banul Vidinului, Petru Himfy, îi

²⁴ Leunclavius 1591, col. 230.

²⁵ *Ibidem*, col. 230-234.

²⁶ Pentru diferite opinii exprimate de istorici, vezi: Ostrogorsky 1963, p. 443-446; Decei 1978, p. 39-41; Wirth 1989, p. 149-151; Inalcik 1996, p. 52; Diehl 1999, p. 184-185; Papacostea 1999, p. 272; Panaitescu 2000, p. 38-39; Todiére 2001, p. 41.

²⁷ Todiére 2001, p. 41.

semnala regelui Ludovic I faptul că la Târnovo și la turci se urzeau planuri de cucerire a cetății dunărene²⁸.

Se pare că planurile agresive ale bulgarilor și turcilor împotriva Vidinului s-au materializat foarte repede. În perioada imediat următoare, aliații balcanici au întreprins un puternic atac asupra cetății de la Dunăre, la anihilarea căruia oastea lui Vladislav I a avut un rol hotărâtor.

Asupra derulării atacului turco-bulgar asupra Vidinului nu avem informații. Anihilarea sa și rolul jucat de forțele sale sunt semnalate însă de Vladislav I într-o diplomă din 15 iulie 1372 prin care îi făcea danie magistrului Ladislau de Dopca satele Șercaia, Veneția, Cuciulata și Hoghiz, din ținutul Făgărașului, pentru că atunci „*când am poruncit să se ridice o oaste puternică împotriva necredincioșilor turci și a împăratului de la Târnovo în Bulgaria, acest magistru Ladislau de Dopca [...], năvălind cu noi și cu oastea noastră, s-a luptat vitejește împotriva preacruților și necredincioșilor turci și a împăratului de la Târnovo, săvârșind acolo isprăvi ostășești preastrălucite și vrednice de cinste*”²⁹.

Succesele înregistrate de Vladislav I în luptele cu turcii în această epocă sunt confirmate indirect și de unele documente emise de cancelaria Sfântului Scaun Apostolic al Romei. Astfel, în aprilie 1370 papa Urban V îi scria domnului muntean solicitându-i să revină la catolicism, asigurându-l în schimb, că astfel va obține noi victorii împotriva turcilor: „*nichilominusque credus forte te in statu salutis existere, impios Turchos catholic fidei hostei pro dei et prefate sedis reverentia persequeris et tuos reputas inimicos*”³⁰.

Datarea luptelor lui Vladislav I cu turcii la Vidin rămâne un aspect încă neelucidat cu desăvârșire al relațiilor munteano-otomane în această fază de debut a lor. Laconicele informații transmise de documentele cunoscute au făcut ca datele propuse de specialiști să fie deosebit de variate³¹.

În opinia noastră, fără a ne pronunța categoric, considerăm că două momente ale domniei lui Vladislav I ar putea fi luate în calcul pentru datarea luptelor cu turcii și bulgarii la Vidin. Primul dintre ele s-ar situa în vara anului 1368, între mijlocul lunii iulie și mijlocul lunii septembrie, când, așa cum se știe, relațiile munteano-maghiare au fost bune. Un al doilea moment ar putea fi cel propus de Nicolae Constantinescu, care consideră că această luptă a avut loc înainte de 29 august 1369, când țarul Ivan Stracimir era restaurat la Vidin, posibil chiar înainte de 24 iunie 1369³².

Din punctul nostru de vedere, cel mai plauzibil moment ar fi fost cel din vara anului 1368. El s-ar situa, în opinia noastră, în intervalul post 17 iulie 1368, când regele Ludovic I îl informa pe banul Bulgariei, Benedict Himfy, că în urma soliei magistrului Nicolae la curtea domnului muntean (primăvara-vara 1368), avea garanția că „*voievodul Vlaicu va împlini pe de-a întregul dorința noastră și [sarcinile] ce i s-au încredințat lui, și că va trimite destule merinde la Vidin, lăsând de o parte orice*

²⁸ Constantinescu 1979, p. 117.

²⁹ Hurmuzaki, I/2, p. 199, doc. CXLVIII; DRH, D, I, p. 103-104, doc. 60.

³⁰ *Ibidem*, p. 159, doc. CXXIII.

³¹ Holban 1956, p. 49; Cămpina 1973, p. 206; Iorga 1984, p. 128; Constantinescu 1989, p. 120, 132-135; Giurescu 2007, p. 322.

³² Constantinescu 1979, p. 120.

șovăire”³³ și toamna aceluiași an, ante 14 septembrie, când dintr-un act al capitalului bisericii din Cenad, aflăm că oastea regelui Ungariei era „*pornită împotriva voievodului Vlaicu*”³⁴, cu care intrase în conflict. Ne bazăm această opinie și pe faptul că este puțin probabil ca turcii și aliații lor, bulgarii de la Târnovo, să fi amânat pentru anul următor atacul împotriva Vidinului pe care îl pregăteau încă înainte de 4 iulie. O astfel de amânare, nu numai că ar fi eliminat surpriza atacului, dar ar fi asigurat adversarilor lor și un timp suficient de lung pentru a organiza întărirea apărării Vidinului.

Angajarea Țării Românești în lupta antiotomană avea să continue și în anii următori. În contextul în care presiunea otomană devenise deosebit de puternică la adresa statului său, împăratul bizantin Ioan V Paleologos a întreprins între anii 1369-1371 o călătorie diplomatică în Apus, în Italia, la Roma, în căutare disperată de ajutor politic și militar. În absența basileului, patriarhul ecumenic, Philotheos Kokkinos, a inițiat constituirea unei coaliții balcanice antiotomane, în frunte cu despoții sârbo-macedoneni Jovan Uglješa și Vukašin. Prin intermediul despotului Jovan Uglješa s-a solicitat și participarea Țării Românești la această coaliție, căreia domnul muntean i-a răspuns, se pare, favorabil³⁵.

Confruntarea decisiv între forțele coaliției balcanice comandate de cei doi despoți sârbi, care numărau în rândurile lor și un contingent trimis de domnul Țării Românești, și cele otomane, comandate de beglerbey-ul Rumeliei, Lâlâ Șâhin și de locotenentul acestuia, Hadji Ilbeki, a avut loc pe malurile râului Marița, la Cirmen (Cernomen). Soarta bătăliei a fost decisă de un viguros atac de noapte întreprins asupra creștine de un corp de oaste otoman, comandat de Hadji Ilbeki (25/26 septembrie 1371). Rezultatul confruntării a fost un dezastru pentru creștini, printre cei căzuți pe câmpul de luptă numărându-se și despoții sârbo-macedoneni. Care a fost situația corpului de oaste muntean participant la campanie nu știm, dar probabil că el a împărțit soarta forțelor aliate.

Participarea Țării Românești la coaliția balcanică antiotomană din 1371, soldată cu nefericita înfrângere de la Cirmen, este confirmată și de unele acte papale. În noiembrie 1372, papa Grigore XI, scriindu-i regelui Ungariei Ludovic I pentru a-i solicita să participe la consfătuirea de la Theba, convocată cu scopul organizării unei noi cruciade antiotomane, preciza în scrisoarea sa că „*necredincioșii turci, dușmanii sfântului nume creștin, au obținut o mare victorie împotriva câtorva magnați și popoare din părțile Greciei, Valahiei și a Regatului Rasciei* (Serbiei, n.n.)”³⁶.

După momentul Cirmen, în cadrul relațiilor munteano-otomane constatăm o considerabilă îmbunătățire. Contextul în care s-a produs acest fapt și care a determinat, de altfel, o asemenea evoluție, l-a reprezentat tensionarea raporturilor cu Ungaria. Foarte probabil, în perspectiva viitoarelor confruntări militare cu Ludovic I, Vladislav I a optat pentru reglementarea raporturilor cu cel mai puțin periculos dintre adversari, care la data respectivă era Imperiul Otoman.

³³ DRH, D, I, p. 90-91, doc. 50.

³⁴ *Ibidem*, p. 91, doc. 51.

³⁵ Constantinescu 1979, p. 134.

³⁶ Hurmuzaki, I/2, p. 194, doc. CXLIII: „*quod impii Turchi hostes sacri nominis christiani contra nonnullos magnate et populos partium Grecie, Walachie et Regni Rascie obtinuerant grandem victoria et terris fidelium nimium appropinquabant*”.

Când și cum s-a produs acest lucru nu știm cu exactitate. Într-un studiu realizat în 1909, istoricul Augustin Bunea considera că „*Vladislav I crezu că este bine să încheie pace cu turcii în 1372*”³⁷, care lăsa să se înțeleagă că la data respectivă raporturile munteano-otomane erau reglementate.

Spre aceeași concluzie conduce și conținutul unui document papal din mai 1373. Prin actul respectiv, suveranul pontif, Grigore XI, le cerea arhiepiscopului de Strigoni și episcopului Transilvaniei să-i excomunică pe toți cei care vindeau „*arme, fier și altele, atât cruzilor și necredincioșilor sarraceni numiți turci sau valahilor schismatici*”, care le foloseau împotriva creștinilor³⁸.

Un an mai târziu, la curtea regală a Ungariei circulau chiar zvonuri despre o alianță a lui Vladislav I cu turcii. Într-o scrisoare din 6 iulie 1374, adresată comitelui de Timiș, magistrul Benedict, în care îl informa despre fuga din Țara Românească a unor boieri ostili lui Vladislav I, Ludovic I îi preciza demnitarului său că „*ni se povestesc multe vești despre vpievodul Vlaicu și despre turci, care se spune că sunt uniți. Se spune chiar că voievodul Vlaicu s-a așezat la Nicopole*”³⁹. Deși colportate în scop propagandistic de adversarii lui Vladislav I cu scopul de a-l denigra pe domnul muntean, acuzat de încheierea unei alianțe cu turcii, aceste zvonuri confirmau, totuși, o realitate: reglementarea raporturilor dintre Țara Românească și Imperiul Otoman.

În ceea ce ne privește, fără a fi atât de categorici în fixarea datei încheierii păcii munteano-otomane, considerăm că acest eveniment poate fi datat între post septembrie 1371 și ante ianuarie 1373. Mai exact, putem admite septembrie 1371 drept un *terminus post quem*, iar mai 1373 un *terminus ante quem* al reglementării relațiilor dintre Țara Românească și Imperiul Otoman. Precizăm, că pe baza informațiilor pe care le deținem, putem afirma categoric că reglementarea raporturilor cu turcii nu a însemnat și acceptarea suzeranității otomane de către statul muntean.

După această dată, până la sfârșitul domniei lui Vladislav I nu mai avem informații cu privire la evoluția relațiilor munteano-otomane. Se pare însă că bunele raporturi realizate cu turcii de Vladislav I în ultimii ani ai domniei sale au continuat și sub fratele și urmașul său, Radu I, coregent încă de prin 1372.

Foarte probabil, Radu I, care participase la luarea deciziilor politice de către Vladislav I și care moștenise de la fratele său relații conflictuale cu Ungaria, a perpetuat bunele raporturi cu statele sud-dunărene, inclusiv cu Imperiul Otoman. De altfel, ele își vor arăta efectele benefice tocmai în contextul confruntării militare cu Ludovic I.

Încă din primul an de domnie, Radu I are de făcut față unei noi agresiuni angevine împotriva Țării Românești. Conform relatării cronicii lui Andrea Gataro, care înregistrează o scrisoare a lui Ludovic I către Francesco da Carrara, seniorul Padovei, aliatul său, în care regele Ungariei susține că în septembrie 1377 că a înregistrat o mare victorie asupra lui „*Radome, Turco e re di Bulgheria*”⁴⁰.

³⁷ Bunea 2010, p. 44.

³⁸ Hurmuzaki, I/2, p. 207, doc. CLII: „*ac favendo hostibus detestabiliter impugnantes, arma, ferrum et alia, quibus crudele et infideles Sarraceni appellati Turchi Christianos impugnant, ipsis Turchis seu Wlachis scismaticis, aut deferre et destinare presumant in animarum suarum et eorundem fidelium gravissimum detrimentum*”.

³⁹ DRH, D, I, p. 107-108, doc. 63; Cf. Constantinescu 1979, p. 135.

⁴⁰ *Apud* Brătianu 1925, p. 76.

Cine sunt cele trei personaje menționate în scrisoarea regelui Ungariei nu credem că este dificil de identificat: *Radome*, este Radu I, *Turco*, nimeni altul decât sultanul, iar *re di Bulgheria*, foarte probabil, țarul Ivan Stracimir de la Vidin, cumnatul și aliatul domnului Țării Românești. Cu concursul aliaților săi, la care s-a adăugat sprijinul Veneției, care în conformitate cu consemnarea din *Cronaca Carrarense*, i-a pus la dispoziție „*Xm armadure da cavallo*”⁴¹, Radu I a anihilat agresiunea angevină, astfel că mult trâmbițata victorie a lui Ludovic I nu este altceva decât o propagandă ieftină în fața Apusului.

Din acest moment, pentru o lungă perioadă de timp, informațiile referitoare la relațiile munteano-otomane încetează. Ele vor reapărea abia odată cu angajarea Țării Românești în lupta antiotomană în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân, dar în această etapă intrăm într-o nouă fază de evoluție a lor, care nu se încadrează însă în subiectul studiului prezent.

Considerații finale. Finalizarea prezentului studiu ne permite să conchidem că debutul relațiilor româno-turcești s-a produs în contextul ofensivei otomane în Peninsula Balcanică din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Protagoniștii în această etapă, care se va prelungii până în ultimii ani ai deceniului 9 al secolului al XIV-lea, au fost Despotatul Dobrogean și Țara Românească.

Primele posibile contacte dobrogeano-otomane, atestate de surse, datează din toamna anului 1360. Posibile dar nu certe, ele s-au produs în contextul unor acțiuni militare duse, atât de flota despotului Dobrotiță, cât și de flota otomană împotriva vaselor genoveze din Pontul Stâng. În timpul domniei lui Dobrotiță, în funcție de opțiunile de politică externă făcute, Despotatul Dobrogean și Imperiul Otoman s-au situat uneori în tabere adverse, alteori în aceeași tabără. În această epocă nicio o sursă nu oferă vreo informație care să permită identificarea vreunui conflict dobrogeano-otoman sau vasalizarea statului românesc vest-pontic de către Imperiul Otoman.

Vasalizarea Despotatului Dobrogean de către turci, certă în 1387, s-a produs, foarte probabil, în condiții pe care nu le cunoaștem, la începutul domniei lui Ivanco, fiul și urmașul lui Dobrotiță. Nu este exclus nici faptul că în condițiile în care Ivanco și despotul Terter de la Dristra vor fi fost una și aceeași persoană, acesta să fi acceptat suzeranitatea otomană încă din 1377 în schimbul ajutorului militar primit pentru consolidarea pozițiilor sale la Dunărea de Jos. În 1387, Ivanco denunță suzeranitatea otomană angajându-se ferm în lupta antiotomană.

Debutul relațiilor munteano-otomane s-a produs, foarte probabil, prin 1363-1364 în ultimii ani de domnie ai lui Nicolae Alexandru, angajat, alături de unii suverani slavi din Peninsula Balcanică în acțiunea de stopare a ofensivei turcești în valea Mariței. Aceeași politică antiotomană este continuată și de fiul și urmașul său, Vladislav I în prima parte a domniei. Acesta poartă lupte cu turcii și cu aliații acestora bulgarii de la Târnovo, la Vidin în 1368 sau 1369, iar un contingent muntean participă alături de forțele unei coaliții balcanice, conduse de despotii sârbo-macedoneni Jovan Uglješa și Vukašin, la campania antiotomană din 1371, încheiată grava înfrângere de la Cirmen (25/26 septembrie).

La o dată cuprinsă între septembrie 1371 și mai 1373, Vladislav I, confruntat cu ostilitatea Ungariei, își reglementează raporturile cu turcii, cu care se va afla în bune

⁴¹ Apud *Ibidem*, p. 82.

relații până la sfârșitul domniei. Aceeași politică, urmată și de fratele și urmașul său Radu I, își va arăta efectele benefice în vara anului 1377, când agresiunea maghiară împotriva Țării Românești este anihilată de domnul muntean cu concursul aliaților săi, bulgari, turci și venețieni.

Bibliografie

- Balard 1980 M. Balard, *Gênes et l'outre-mer*, tome II: *Actes de Kilia du notaire Antonoi di Ponzò 1360*, Paris-La Haye-New York.
- Brătianu 1925 Gh. I. Brătianu, *L'expédition de Louis I-er de Hongrie contre de prince de Valachie Radu I-er Basarab en 1377*, în «Revue Historique du Sud-Est Européen», II, 4-6, p. 73-82.
- Bunea 2010 A. Bunea, *Stăpânii Țării Oltului*, Cluj-Napoca.
- Câmpina 1973 B. Câmpina, *Scrieri istorice*, vol. I, București.
- Columbeanu 1973 S. Columbeanu, *Cnezate și voievodate românești*, București.
- Constantinescu 1979 N. Constantinescu, *Vladislav I*, București.
- Cronici turcești, I, 1966 *Cronici turcești privind Țările Române*. Extrase, vol. I: *Sec. XV-mijlocul sec. XVII*, îngrijit de M. Guboglu și M. Mehmet, București.
- Decei 1978 A. Decei, *Istoria Imperiului Otoman până la 1656*, București.
- Diaconu 1978 P. Diaconu, *O formațiune statală la Dunărea de Jos la sfârșitul secolului al XIV-lea, necunoscută până în prezent*, în «Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie», 29, 2, p. 185-201.
- Diehl 1999 Ch. Diehl, *Istoria Imperiului Bizantin*, Craiova.
- DRH, D, I, 1977 *Documenta Romaniae Historica, D. Relații între Țările Române*, vol. I (1222-1456), București.
- Giurescu 2007 C.C. Giurescu, *Istoria românilor*, 1 vol. I, București.
- Holban 1956 Maria Holban, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină (Rolul lui Benedict Himfy în legătură cu problema Vidinului)*, în «Studii și Materiale de Istorie Medie», I, p. 7-62.
- Hurmuzaki, I/2, 1890 *Documente privitoare la istoria românilor* culese de Eudoxiu de Hurmuzaki, vol. I, partea 2, București.
- Iorga 1914 N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. I. Dobrotici*, în «Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice», s. II, t. XXXVI, p. 1043-1070.
- Iorga 1984 N. Iorga, *Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365-1369 și politica lui Vladislav-vodă față de unguri. Un episod din cucerirea Peninsulei Balcanice de turci*, în Idem, *Studii asupra Evului Mediu românesc*, București, p. 116-140.
- Inalcik 1996 H. Inalcik, *Istoria Imperiului Otoman. Epoca clasică 1300-1600*, București.
- Leunclavius 1591 J. Leunclavius, *Historiae Musulmanae Turcorum de monumentis ipsorum exscriptae libri XVIII*, Francofurti.

- Mărculeț 2002 V. Mărculeț, *Relațiile Imperiului Bizantin și ale republicilor maritime italiene cu Țările Române până în secolul al XV-lea*, Sibiu.
- Mărculaț 2007 V. Mărculeț, *Conflictul dobrogeano-genovez (1360-1387) – componentă a luptei pentru supremație în bazinul vest-pontic din a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, în «Pontica», XL, p. 371-398.
- Miklosich, Müller 1860 Fr. Miklosich, I. Müller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani MCCCXV-MCCCCII*, Vindobonae.
- Ostrogorsky 1963 G. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen staates*, München.
- Panaitescu 2000 P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, București.
- Papacostea 1999 Ș. Papacostea, *Geneza statului în Evul Mediu românesc*, București.
- Schreiner 1975 P. Schreiner, *Die Byzantinischen kleinchroniken*, 1. Teil, Wien.
- Ștefănescu 1967 Șt. Ștefănescu, *Despotatul Dobrogean de la Dobrotici la Mircea cel Bătrân*, în «Magazin Istoric», I, 9, p. 46-48, 53.
- Ștefănescu 1971 Șt. Ștefănescu, *Formarea statului feudal Dobrogea*, în I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III: *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, București.
- Thiriet 1958 Fr. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie*, vol. I: *1329-1399*, Paris-La Haye.
- Todière 2001 L. Todière, *Ultimii cezari ai Bizanțului*, București.
- Wirth 1989 P. Wirth, *Grundzüge der byzantinischen Geschichte*, Darmstadt.